

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ БОШҚАРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙУНАЛИШЛАРИ.

Алиева Гозал Алиевна

Қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

«Агробизнес ва бухгалтерия ҳисоби»

кафедраси и.ф.ф.д (PhD) дот.

galiyeva04091979@mail.com

Долзарблик. Жаҳон иқтисодиёти тобора рақамлашув жараёнлари билан характерланиб, рақамли трансформация барча соҳаларда иқтисодий ўсишнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучига айланмоқда. Жаҳон Иқтисодий Форумнинг маълумотларига кўра, рақамли иқтисодиёт жаҳон ЯИМда 15,5 фоиз улушни ташкил этади ва бу кўрсаткич 2030 йилга қадар 25 фоизгача ўсиши кутилмоқда. Ўзбекистон Республикаси ҳам халқаро тенденцияларга мувофиқ равишда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш бўйича кенг қамровли ислохотларни амалга оширмоқда. 2020 йилдан бошлаб мамлакатимизда "Рақамли Ўзбекистон-2030" стратегияси доирасида давлат бошқаруви, бизнес ва ижтимоий соҳаларни рақамлаштириш бўйича йирик лойиҳалар ишга туширилган. 2023 йил маълумотларига кўра, республикаимизда 3,5 минг дан ортиқ рақамли лойиҳа амалга оширилган бўлиб, улар 5,8 миллиард доллар инвестицияни жалб қилган. Рақамли иқтисодиётнинг улуши миллий ЯИМда 10,2 фоизни ташкил этади, бироқ бу кўрсаткич ривожланган мамлакатларнинг 20-35 фоизлик кўрсаткичларидан анча паст. Интернет фойдаланувчилар сони 24,5 миллион кишига етган бўлса-да, рақамли хизматлардан тўлиқ фойдаланиш даражаси ҳали ҳам паст. Шунга қарамадан, рақамли иқтисодиётни самарали бошқариш, унинг ривожланишига тўсиқ бўлувчи тизимли муаммоларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш йўлларини илмий асосда ишлаб чиқиш масаласи етарли даражада тадқиқ этилмаган.

Муаммо. Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш юқори суръатлар билан амалга оширилаётганига қарамадан, унинг самарали бошқарилиши бир қатор тизимли муаммоларга дуч келмоқда. Биринчидан, рақамли инфратузилма тенгсиз ривожланган. Интернетга кириш имкониятлари шаҳар ва қишлоқ ҳудудлари ўртасида кескин фарқ қилади: шаҳарларда 87 фоиз, қишлоқ жойларда эса атиги 42 фоиз аҳоли юқори тезликдаги интернетга эга. Мобил интернет тармоғининг қамрови ва сифати талабларга жавоб бермайди, ўртача тезлик жаҳон кўрсаткичларидан 3,8 баробар паст. Иккинчидан, рақамли саводхонлик даражаси паст. Аҳолининг 56 фоизигина базавий рақамли кўникмаларга эга, илғор рақамли технологиялардан фойдалана оладиганлар улуши

эса атиги 18 фоизни ташкил этади. Корхоналарнинг 68 фоизида рақамли трансформацияни бошқариш учун малакали мутахассислар етишмайди. Соҳа бўйича йилига атиги 2500-3000 малакали мутахассис тайёрланмоқда, бу эса бозор талабининг 25 фоизинигина қоплайди. Учинчидан, рақамли хавфсизлик тизими заиф ривожланган. 2023 йилда киберҳужумлар сони олдинги йилга нисбатан 47 фоизга ошган ва 890 дан ортиқ ҳодиса қайд этилган. Корхоналарнинг атиги 23 фоизи киберхавфсизлик стратегиясига эга. Маълумотларни ҳимоя қилиш бўйича миллий стандартлар халқаро стандартларга тўлиқ мос келмайди. Тўртинчидан, рақамли лойиҳаларни молиялаштириш тизими етарлича ривожланмаган. Рақамли стартаплар учун венчур капитали жуда чекланган бўлиб, йиллик инвестициялар атиги 85 миллион долларни ташкил этади. Банклар рақамли лойиҳаларни молиялаштиришда юқори хавфларни кўрмоқда ва фоиз ставкалари йиллик ўртача 22-28 фоизни ташкил этади. Бешинчидан, рақамли хизматлар ва маҳсулотларнинг ўзаро мослигини таъминловчи ягона стандартлар ва платформалар мавжуд эмас. Турли давлат органлари ўз алоҳида ахборот тизимларини яратмоқда ва улар ўртасида маълумотлар алмашинуви қийин. Давлат хизматларининг атиги 34 фоизи тўлиқ рақамлаштирилган. Олтинчидан, рақамли иқтисодиёт бўйича ҳуқуқий база етарлича такомиллаштирилмаган. Электрон тижорат, рақамли тўловлар, маълумотларни ҳимоя қилиш ва интеллектуал мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича қонунчилик халқаро талабларга тўлиқ мос келмайди. Еттинчидан, рақамли тенгсизлик муаммоси кучаймоқда. Турли ижтимоий гуруҳлар, ёш тоифалари ва ҳудудлар ўртасида рақамли технологиялардан фойдаланиш имкониятлари жиддий фарқ қилади. Қариялар ва ногиронлар учун махсус мослаштирилган рақамли хизматлар деярли йўқ.

Мақсад. Ушбу тадқиқотнинг мақсади Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни бошқаришдаги асосий муаммоларни аниқлаш, уларнинг келиб чиқиш сабабларини чуқур таҳлил қилиш ҳамда самарали ечимларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш бўйича илмий асосланган, комплекс тавсияларни тақдим этишдан иборат.

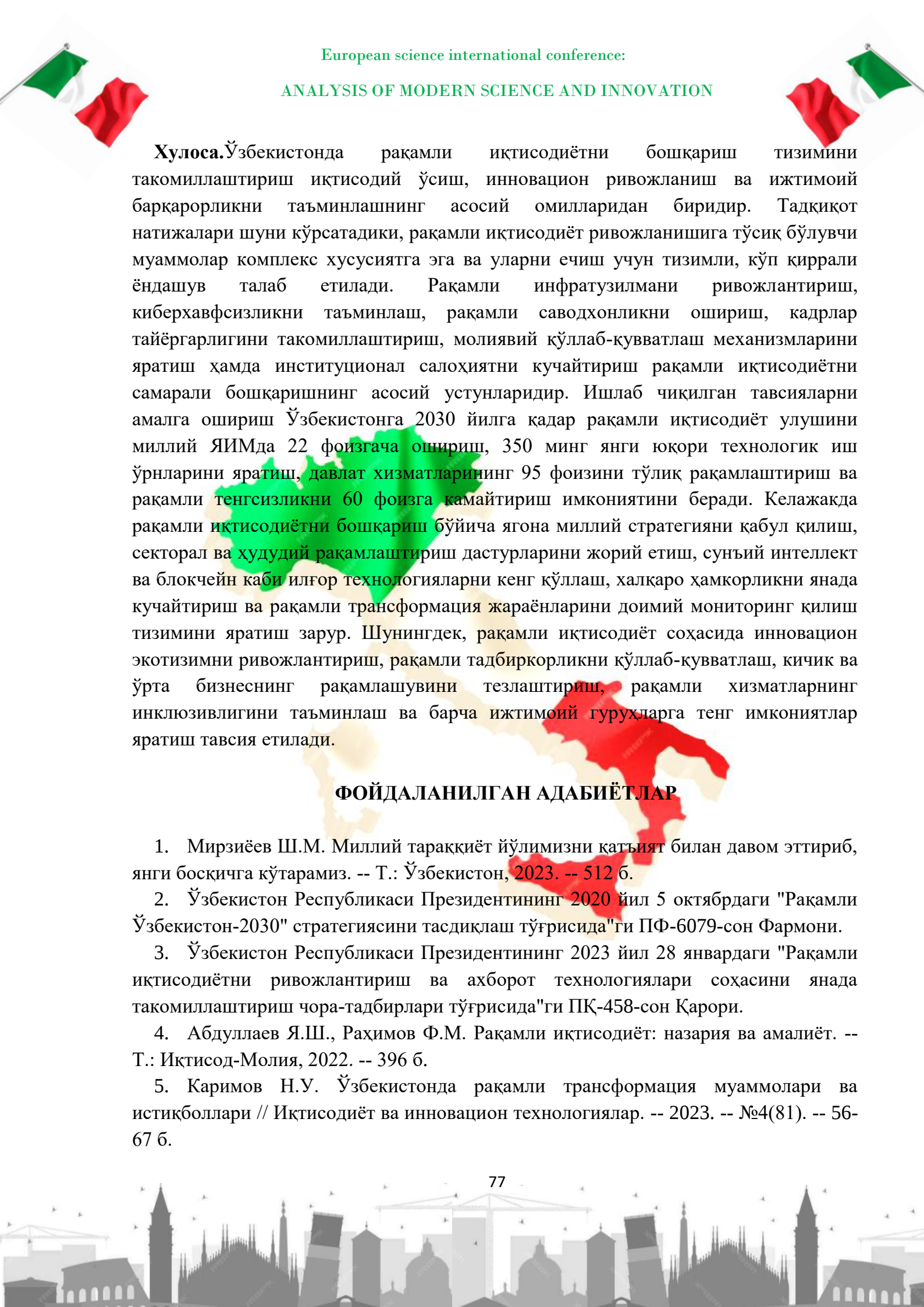
Тадқиқот натижалари. Биринчидан, рақамли иқтисодиётнинг ҳозирги ҳолати кенг қамровли таҳлил қилинди. 2019-2023 йиллар давомида рақамли инвестициялар йиллик ўртача 31 фоиз ўсиш суръатини кўрсатган ва жами 15,4 миллиард долларни ташкил этган. Электрон тижорат ҳажми 2,8 миллиард долларга етган, бироқ умумий савдо айланмасида атиги 4,2 фоиз улушни ташкил этади. Рақамли тўловлар сони 2,3 миллиардга етган бўлса-да, нақд пул айланмаси ҳали ҳам юқори бўлиб, умумий тўловларнинг 67 фоизини ташкил этади. Булутли хизматлардан фойдаланувчи корхоналар улуши атиги 12 фоизни ташкил этади, бу ривожланган мамлакатларнинг 65-70 фоизлик кўрсаткичларидан анча паст.

Иккинчидан, инфратузилма тўсиқлари батафсил ўрганилди. Республика бўйича оптик-толали алоқа тармоқларининг ўрнатилганлик даражаси атиги 28 фоизни ташкил этади. 5G технологияси ҳали жорий этилмаган ва 4G тармоқларининг камрови 58 фоизни ташкил этади. Маълумотлар марказларининг жами қуввати талабдан 4,5 баробар кам. Электр таъминотининг узилишлари йилига ўртача 14 соат, қишлоқ жойларда эса 32 соатни ташкил этади ва бу рақамли хизматларнинг узлуксизлигини бузади. Учинчидан, институционал камчиликлар аниқланди. Рақамли иқтисодиёт бўйича ваколатлар 12 та турли давлат органлари ўртасида тарқоқ бўлиб, бирлашган координация механизми мавжуд эмас. Маҳаллий даражада рақамли трансформация бўйича ихтисослаштирилган бўлинмалар атиги 4 та вилоятда фаолият юритади. Рақамли иқтисодиёт бўйича 47 та амалдаги қонун ҳужжатлари ўртасида қарама-қаршиликлар мавжуд ва улар доимий ўзгаришлар киритилишини талаб этади. Тўртинчидан, кадрлар тайёргарлиги муаммолари таҳлил қилинди. АКТ соҳаси мутахассисларига талаб йиллик 35 фоиз ўсмоқда, лекин тайёрланаётган кадрлар сони атиги 12 фоиз ўсишни кўрсатмоқда. Соҳадаги амалдаги мутахассисларнинг 71 фоизи янги технологиялар бўйича қайта тайёрлашга муҳтож. Олий ўқув юртларида рақамли иқтисодиёт бўйича ўқув дастурлари амалиёт билан етарлича боғланмаган ва корхоналар эҳтиёжларига тўлиқ жавоб бермайди. Бешинчидан, молиявий тўсиқлар баҳоланди. Рақамли лойиҳаларнинг ўртача қайтиш даври 5-9 йилни ташкил этиб, анъанавий лойиҳалардан узоқроқ. Давлат субсидиялари рақамли лойиҳалар бошланғич инвестицияларининг атиги 8-10 фоизини қоплайди. Рақамли стартаплар учун солиқ имтиёзлари чекланган ва атиги биринчи 2 йил давомида амал қилади. Венчур инвестициялар учун ҳуқуқий ҳимоя механизмлари етарлича ривожланмаган. Олтинчидан, киберхавфсизлик тизимининг заифлиги текширилди. Киберхужумлардан етказилган иқтисодий зарар йилига 420 миллион долларни ташкил этади. Хавфсизлик тизимларига инвестициялар умумий АКТ инвестицияларининг атиги 3,2 фоизини ташкил этади, бу халқаро тавсия этиладиган 10-12 фоиздан анча кам. Киберхавфсизлик мутахассислари етишмаслиги кескин бўлиб, бозор талабининг атиги 18 фоизи қопланган. Еттинчидан, рақамли хизматлар сифати ва қулайлиги баҳоланди. Давлат рақамли хизматларидан фойдаланувчиларнинг 42 фоизи интерфейсининг мураккаблигидан шикоят қилади. Рақамли хизматларнинг атиги 34 фоизи мобил қурилмалар учун мослаштирилган. Техник қўллаб-қувватлаш хизматлари етарлича ривожланмаган ва фойдаланувчилар саволларига жавоб бериш вақти ўртача 48 соатни ташкил этади. Саккизинчидан, рақамли тенгсизлик даражаси ўлчанди. Қишлоқ жойларда яшовчи аҳолининг атиги 28 фоизи мунтазам равишда рақамли хизматлардан фойдаланади. 60 ёшдан юқори аҳолининг 78 фоизи рақамли хизматлардан

фойдаланишда қийналади. Низкоталабли гуруҳларнинг 84 фоизи рақамли қурилмаларга эга эмас ёки улардан фойдаланиш учун малакага эга эмас.

Илмий хулосалар ва таклифлар. Биринчидан, рақамли инфратузилмани ривожлантириш чора-тадбирлари ишлаб чиқилди. Барча ҳудудларда оптик-толали алоқа тармоқларини 2027 йилга қадар 85 фоизгача кенгайтириш зарур. 5G технологиясини босқичма-босқич жорий этиш ва 2030 йилга қадар 75 фоиз қамровга эришиш мақсадга мувофиқ. Миллий маълумотлар марказларини барпо этиш ва уларнинг қувватини камида 5 баробар ошириш керак. Қишлоқ жойларда рақамли инфратузилмани ривожлантириш учун махсус давлат дастурини ишлаб чиқиш ва ҳар йили 200 миллион доллар ажратиш тавсия этилади. Электр таъминотининг узлуксизлигини таъминлаш учун муқобил энергия манбаларини жорий этиш зарур. Иккинчидан, рақамли саводхонликни ошириш дастурлари тақдим этилди. Барча умумтаълим мактабларида рақамли технологиялар фанини мажбурий равишда жорий этиш ва замонавий компьютер синфлари билан жиҳозлаш керак. Аҳоли учун бепул рақамли саводхонлик курслари ташкил этиш ва йилига камида 500 минг кишини қамраб олиш зарур. Қариялар ва ногиронлар учун махсус мослаштирилган ўқув дастурлари ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ. Давлат хизматчиларининг рақамли кўникмаларини мажбурий равишда баҳолаш ва такомиллаштириш тизимини жорий этиш керак. Учинчидан, кадрлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилиш йўллари аниқланди. Барча олий ўқув юртларида рақамли иқтисодиёт ва АКТ йўналишлари бўйича қабулни 2 баробар ошириш зарур. Университетларда рақамли лабораториялар ва технопарклар ташкил этиш ҳамда уларни замонавий жиҳозлар билан таъминлаш керак. АКТ компаниялари билан узоқ муддатли шартномалар асосида амалий машғулотлар ва амалиётларни кенгайтириш мақсадга мувофиқ. Хорижий ЎҚҚМларнинг Ўзбекистонда филиаллари очишини рағбатлантириш зарур. Тўртинчидан, киберхавфсизлик тизимини мустаҳкамлаш чора-тадбирлари ишлаб чиқилди. Миллий киберхавфсизлик агентлигини ташкил этиш ва унга кенг ваколатлар бериш зарур. Барча давлат ва ижтимоий аҳамиятга эга корхоналарда киберхавфсизлик тизимларини мажбурий равишда жорий этиш керак. Киберхужумларни аниқлаш ва олдини олиш учун сунъий интеллект асосидаги тизимларни қўллаш мақсадга мувофиқ. Киберхавфсизлик мутахассисларини тайёрлаш дастурларини кенгайтириш ва йилига камида 3000 малакали мутахассис тайёрлаш зарур. Халқаро киберхавфсизлик стандартларини тўлиқ жорий этиш керак. Бешинчидан, рақамли хизматларни такомиллаштириш таклифлари тақдим этилди. Барча давлат хизматларини 2026 йилга қадар 95 фоиз даражада рақамлаштириш зарур. Ягона давлат рақамли платформасини яратиш ва барча хизматларни бир оинада туташтириш мақсадга мувофиқ. Рақамли хизматлар интерфейсларини содда ва

интуитив қилиш, фойдаланувчилар тажрибасини доимий ўрганиш ва такомиллаштириш керак. Техник қўллаб-қувватлаш хизматини кучайтириш ва 24/7 режимида фаолият кўрсатишни таъминлаш зарур. Сунъий интеллект асосидаги виртуал ёрдамчиларни жорий этиш мақсадга мувофиқ. Олтинчидан, молиявий қўллаб-қувватлаш тизимини ривожлантириш йўллари ишлаб чиқилди. Рақамли инновациялар учун махсус венчур фондини ташкил этиш ва унга камида 500 миллион доллар ажратиш зарур. Рақамли стартаплар учун имтиёзли кредитлаш дастурларини йиллик 7-10 фоиз ставка билан жорий этиш керак. Солиқ имтиёзларини кенгайтириш ва рақамли лойиҳалар учун биринчи 5 йил давомида солиқлардан озод қилиш мақсадга мувофиқ. Инновацион ғоялар мусобақаларини ташкил этиш ва ғолибларни молиявий қўллаб-қувватлаш зарур. Еттинчидан, институционал салоҳиятни кучайтириш чора-тадбирлари тақдим етилди. Рақамли иқтисодиёт ва ахборотлаштириш бўйича Миллий қўмитасини ташкил этиш ва унга барча тегишли органларни мувофиқлаштириш вазифасини юклаш зарур. Рақамли трансформация стратегиясини 2030 йилга қадар ишлаб чиқиш ва амалга ошириш керак. Ҳар бир вилоятда рақамли трансформация бўйича ихтисослаштирилган бўлинмалар ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Рақамли иқтисодиёт қонунчилигини такомиллаштириш ва халқаро стандартларга мослаштириш зарур. Саккизинчидан, рақамли тенгсизликни камайтириш дастурлари ишлаб чиқилди. Пастталабли гуруҳлар учун арзон рақамли қурилмалар ва интернет уланишини субсидиялаш тизимини жорий этиш зарур. Қишлоқ жойларда рақамли марказлар ва умумфойдаланувчи компьютер хоналарини ташкил этиш керак. Ёшлар ва аёллар учун махсус рақамли тадбиркорлик дастурларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ. Барча рақамли хизматларни уч тилда тақдим этиш зарур. Тўққизинчидан, халқаро ҳамкорликни кучайтириш йўллари аниқланди. Ривожланган мамлакатлар билан рақамли иқтисодиёт бўйича стратегик шартномалар тузиш зарур. Халқаро АКТ компанияларини жалб қилиш ва уларга имтиёзли шартлар яратиш керак. Халқаро рақамли платформалар ва стандартларга қўшилиш мақсадга мувофиқ. Технология трансферти дастурларини кенгайтириш зарур. Ўнинчидан, ишлаб чиқилган эконометрик модель асосида рақамли иқтисодиёт самарадорлигини баҳолаш методологияси яратилди. Модель натижаларига кўра, рақамли инвестицияларнинг иқтисодий мултипликатор эффекти 4,2 ни ташкил этади ва ҳар бир инвестиция қилинган доллар 4,2 доллар ЯИМ ўсишини таъминлайди. Рақамли иш ўринларининг мултипликатори 5,1 га тенг бўлиб, ҳар бир яратилган бевосита иш ўрни қўшимча 4,1 та билвосита иш ўрнини яратади. Рақамлаштиришнинг ижтимоий таъсири таҳлили шуни кўрсатдики, рақамли хизматларга кириш имкониятининг 10 фоизга ошиши аҳолининг турмуш даражасини 3,8 фоизга ошириши мумкин.

Хулоса. Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни бошқариш тизимини такомиллаштириш иқтисодий ўсиш, инновацион ривожланиш ва ижтимоий барқарорликни таъминлашнинг асосий омилларидан биридир. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, рақамли иқтисодиёт ривожланишига тўсиқ бўлувчи муаммолар комплекс хусусиятга эга ва уларни ечиш учун тизимли, кўп қиррали ёндашув талаб этилади. Рақамли инфратузилмани ривожлантириш, киберхавфсизликни таъминлаш, рақамли саводхонликни ошириш, кадрлар тайёргарлигини такомиллаштириш, молиявий қўллаб-қувватлаш механизмларини яратиш ҳамда институционал салоҳиятни кучайтириш рақамли иқтисодиётни самарали бошқаришнинг асосий устунларидир. Ишлаб чиқилган тавсияларни амалга ошириш Ўзбекистонга 2030 йилга қадар рақамли иқтисодиёт улушини миллий ЯИМда 22 фоизгача ошириш, 350 минг янги юқори технологик иш ўрнларини яратиш, давлат хизматларининг 95 фоизини тўлиқ рақамлаштириш ва рақамли тенгсизликни 60 фоизга камайтириш имкониятини беради. Келажакда рақамли иқтисодиётни бошқариш бўйича ягона миллий стратегияни қабул қилиш, секторал ва ҳудудий рақамлаштириш дастурларини жорий этиш, сунъий интеллект ва блокчейн каби илғор технологияларни кенг қўллаш, халқаро ҳамкорликни янада кучайтириш ва рақамли трансформация жараёнларини доимий мониторинг қилиш тизимини яратиш зарур. Шунингдек, рақамли иқтисодиёт соҳасида инновацион экотизимни ривожлантириш, рақамли тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, кичик ва ўрта бизнеснинг рақамлашувини тезлаштириш, рақамли хизматларнинг инклюзивлигини таъминлаш ва барча ижтимоий гуруҳларга тенг имкониятлар яратиш тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. -- Т.: Ўзбекистон, 2023. -- 512 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги "Рақамли Ўзбекистон-2030" стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида"ги ПФ-6079-сон Фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 28 январдаги "Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш ва ахборот технологиялари соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-458-сон Қарори.
4. Абдуллаев Я.Ш., Рахимов Ф.М. Рақамли иқтисодиёт: назария ва амалиёт. -- Т.: Иқтисод-Молия, 2022. -- 396 б.
5. Каримов Н.У. Ўзбекистонда рақамли трансформация муаммолари ва истиқболлари // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. -- 2023. -- №4(81). -- 56-67 б.

6. Исмоилов Т.А. Рақамли иқтисодиётни бошқаришнинг замонавий механизмлари // Бизнес-эксперт журналы. -- 2023. -- №6. -- 34-42 б.

7. Жўраев А.Б. Рақамли инфратузилмани ривожлантиришнинг иқтисодий-ижтимоий аҳамияти // Иқтисодий тадқиқотлар. -- 2024. -- №1(15). -- 78-89 б.

